

Mosoly. A *mosolyog* szó 1416-tól adatható, a *mosoly* pedig 1763 óta ismert, a nyelvújítási szók legrégebbi rétegébe tartozó elvonás. Ugyanakkor a *mosolyog* igében a *-ly* egykori gyakorító képző lehet. Ami etimológiájukat illeti, hasonló hangzású vogul szókkal (pelimi *mussi*, kondai *mosyi*, tavdai *más-*: MUNKÁCSI BERNÁT—KÁLMÁN BÉLA, Wogulisches Wörterbuch. Bp., 1986. 322) szokás rokonítani őket, ez az etimológia azonban „a magyar és a vogul szó hangfestő jellege miatt bizonytalan” (MSzFgrE. 451). Az alábbiakban a *mosoly*, *mosolyog* hangfestő eredetéhez szolgálnék támogató adalékokkal, amelyek természetesen nem zárják ki a vogullal közös etimológiát.

Hagyományos meghatározásaik szerint a hangutánzó szavakkal „a természet hangjait, zörejeit utánozzuk”, a hangfestő vagy hangulatfestő szavak esetében pedig „a hangalak mintegy érzékelteti a mozgás, cselekvés, illetve tulajdonság hangulatát” (SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., A magyar stilisztika útja. Bp., 1961. 522—3). Hangutánzásról tehát olyan denotátum esetében szokás beszélni, mely hangadással jár; hangfestésről pedig olyan denotátum esetében, melyhez tipikusan nem járul hangadás. Tipikusan hangutánzóak az emberi, állati és másféle hangadásokat (vagy hangadással járó eseményeket) kifejező szók, például *ugat*, *nyávog*, *morog*, *böfög*, *tüsszent*, *zörög*, *csörög*. Sokkal nehezebb azonban meghatározni, felsorolni azokat a fogalmakat, melyeket a világ nyelveiben — és külön a magyarban — hangfestéssel fejezünk ki. Univerzálisan megfogalmazható, hogy a ’mosoly’, ’nyál’, ’lepke’, ’gomba’ stb. jelentésű (a *mosoly*, *nyál*, *lepke*, *gomba* stb. denotátumokat jelölő) szók 1. különösen hajlamosak arra, hogy a világ nyelveiben hangfestő eredetűek legyenek, és 2. bizonyos, genetikusan és areális szempontból is távoli nyelvek élhetnek a hangfestés azonos vagy hasonló eszközeivel.

A hangfestés fogalmának pontos meghatározására, illetve a hangfestés típusainak számbavételére viszonylag szerény kísérletek történtek, ráadásul az ezzel a témával foglalkozó szerzők gyakran hajlamosak a hangfestés szerepének túlhangsúlyozására. Az átfogó és viszonylag mértéktartó kísérletek közül jelentős S. V. VORONIN munkája (Osnovy fonosemantiki. Leningrád, 1982.). VORONIN rámutatott, hogy a világ legkülönbözőbb nyelveiben a *mosolyt* jelölő szókban egészen általános a labiális nazális (az *m*) — és tegyük hozzá: gyakran ráadásul egy szibiláns — szereplése, s ő ezt a jelenséget az ún. „mimeointrakineszizmus”, oroszul „mimeointrakinesizm” (egyébként egyetlen) példajaként hozta fel. VORONIN a következő adatokat sorakoztatta föl: angol *smile* ’mosoly, mosolyog’, jakut *mičij* ’kissé mosolyog’, *myčaj* ’fölségesen mosolyog’, vepsze *muheita* ’mosolyog’, even *musm* ’elmosolyodik’, indonéz *senjum(an)* ’mosoly’, nyugat-szudáni *mua* ’mosolyog, nevet’ (i. m. 93). A példák hosszasan folytathatók, például pastu *tabassúm*, *məská*, *másá*, dari (afganisztáni perzsa) *tabassom*, *χanda* ’mosoly’ (K. A. LEBEDEV—L. S. JACEVIC—M. A. KONAROVSKIJ, Russko—puštu—dari slovar’. Moszkva, 1989. 707), evenki (tunguz) *inemuk*, *inen* ’nevetés’, *inemusin*, *inemur* ’mosoly’ (B. V. BOLDYREV, Russko—evenkijskij slovar’. Moszkva, 1988. 214, 251), mandzsu *inje-* ’nevet’, *injece-* ’mosolyog’ (YAMAMOTO KENGO, A Classified Dictionary of Spoken Manchu. Tokyo, 1969. 8), finn *hymy* ’mosoly’, jakut *mičerdē*, *imaj* ’mosolyog’. Az angolból a *smile* mellett érdemes megemlíteni még két részletesebb jelentésű szót: *smirk* ’önélgült mosoly’, *simper* ’vigyorgás, negédes/kényeskedő/mesterkéltség/affektált mosoly’; s tanulságosak egy ésszt—angol szótár idevágó adatai is: *muhelus* ’smirk, smug smile’, *muie* ’smile, smirk’ (J. SILVET, Estonian—English Dictionary. Tallin, 1965. 209).

Ami a mimika nyelvi kifejezésének további univerzálitását illeti, valószínű, hogy a semleges arckifejezésnek (nem bambul, nem mosolyog stb.) általában nincs lexikalizált kifejezése a világ nyelveiben. Látnivaló az is — többek között az említett mandzsu-tunguz példákban —, hogy ahol

a 'mosoly' jelentésű szó a 'nevetés' jelentésűhöz képest van kifejezve, ott az enyhébbet, a mosolyt jelölő szó mindig megjelölt az erőteljesebben kifejező nevetést jelölőhöz képest: német *lachen* 'nevet', *lächeln* 'mosolyog', spanyol *risa* 'nevetés', *sonrisa* 'mosoly', baszk *irí* 'nevetés', *irizuri* 'mosoly' (*zuri* 'fehér'), kínai *xiào* 'nevetés', *wēixiào* 'mosoly' (*wēi* 'apró, csekély'), török *gülme*, *gülüş* 'nevetés', *gülümsemek* 'mosoly', oszét *xudæg*, *xudin* 'nevetés', *xudizmul* 'mosoly'.

KICSI SÁNDOR ANDRÁS